

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

bakalářské prezenční studium
2009 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Nikola Krásná

Činnost speciálně pedagogických center pro zrakově
postižené

Praha 2012

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Jana Janková

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Full-Time Studies
2009 - 2012

BACHELOR THESIS

Nikola Krásná

Activity of Special Education Centers for Visually
Impaired People

Prague 2012

The Bachelor Thesis Work Supervisor:
Mgr. Jana Janková

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jméno autorky

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce Mgr. Janě Jankové za odborné vedení práce, za poskytování rad a připomínek a za její vstřícnost.

Také děkuji Mgr. Miloši Kostkovi, vedoucímu speciálně pedagogického centra, za ochotu spolupracovat.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá činností speciálně pedagogických center pro zrakově postižené – jejich charakteristikou, typologií, klienty a úkoly, ale také popisuje zrak, jeho anatomii, vady, kategorie zrakově postižených, integraci a postoj rodičů, dítěte, spolužáků a učitelů v jejím procesu, základní metodická doporučení pro učitele a materiálně-technické podmínky integrace. V praktické části potom popisuje charakteristiku, služby, personál, klienty a samotnou činnost Speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené v Moravské Třebové.

Klíčové pojmy

Integrace, klienti, řízený rozhovor, speciálně pedagogická centra, zrak, zrakové vady, zrakově postižené dítě

Annotation

This bachelor's thesis discusses activity of special education centers for visually impaired people - their characteristics, typology, clients and tasks, also describes vision, its anatomy, defects, categories of visually impaired, parents, child, classmates and teachers attitude and their part in the integration process, basic methodological recommendations for teachers and materially-technical conditions of integration. Practical part describes characteristics, services, staff, clients and the activity of the Special Education Center for Visually Impaired in Moravska Trebova.

Key words

Clients, guided interview, integration, special education centers, vision, visual impairments, visually impaired child

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	
1. ZRAK	11
1.1 Anatomie zrakového ústrojí.....	11
1.1.1 Oční koule.....	11
1.1.2 Přídatné orgány oka	13
1.2 Zrakové vady.....	16
1.2.1 Etiologie zrakových vad	16
1.2.2 Skupiny zrakových vad dětského věku	17
1.3 Kategorie zrakově postižených	21
2. INTEGRACE.....	24
2.1 Rodiče v procesu integrace	25
2.2 Dítě v procesu integrace	27
2.3 Spolužáci v procesu integrace	28
2.4 Učitel v procesu integrace	29
2.5 Základní metodická doporučení pro učitele běžných škol	30
2.5.1 Mateřská škola (MŠ).....	30
2.5.2 Základní škola (ZŠ).....	37
2.6 Základní materiálně-technické podmínky integrace	41
3. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ CENTRA (SPC)	43
3.1 Typologie speciálně pedagogických center.....	44
3.2 Klienti SPC.....	44
3.3 Standardní činnosti	45
3.4 Základní úkoly.....	46
4. SPC PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ.....	48
4.1 Standardní činnosti	49
PRAKTICKÁ ČÁST	
5. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ CENTRUM PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ V MORAVSKÉ TŘEBOVĚ	51
5.1 Charakteristika SPC v Moravské Třebové	51
5.2 Služby speciálně pedagogického centra	52
5.3 Personál SPC v Moravské Třebové.....	53
5.4 Klienti SPC v Moravské Třebové	54

5.5 Učební materiály a kompenzační pomůcky	56
5.6 Běžný pracovní den v SPC Moravská Třebová	56
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
SEZNAM PŘÍLOH	61

ÚVOD

Zrak je jedním z nejdůležitějších smyslů člověka. Umožňuje vnímat přibližně 80% informací o okolním světě. V tomto světě žije spousta různých, originálních a zároveň odlišných osobností. Jedněmi z nich jsou osoby se zrakovým postižením, ale i ty mají právo na plnohodnotný život s adekvátním zařazením do společnosti. Často se celý život potýkají s různorodými problémy, které vyplývají z jejich postižení. Některé z nich vyřeší sami, ale s jinými potřebují pomoci od ostatních. Velkou oporou jim bývá rodina, ale často je zapotřebí i speciálně pedagogické působení, které má za úkol trénovat narušené zrakové vnímání a umožnit maximální rozvoj. Proto, ale i z důvodu stále se zvyšujícího trendu integrovaného typu vzdělávání žáků se zrakovým postižením, začala po roce 1990 vznikat speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené.

Není tomu tedy tak dlouho, co patří speciálně pedagogická centra do systému školských poradenských zařízení. Z tohoto důvodu se autorka v této práci rozhodla věnovat činnosti speciálně pedagogických center pro zrakově postižené.

Cílem této bakalářské práce je podrobněji popsat a zmapovat činnost Speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené v Moravské Třebové.

Práce je členěna na dvě části- teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze čtyř kapitol. V první kapitole je popsán zrak, jeho anatomie, vady a kategorie zrakově postižených osob. Druhá kapitola se zabývá integrací a postavením rodičů, dětí, spolužáků a učitelů v jejím procesu. Dále se věnuje základním metodickým doporučením pro učitele běžných mateřských a základních škol. Třetí kapitola je zaměřena na typologii, klienty, standardní činnosti a základní úkoly speciálně pedagogických center. Čtvrtá kapitola se již věnuje činnosti speciálně pedagogických center pro zrakově postižené. V praktické části jsou popsány informace o charakteristice, službách, personálu, klientech, učebních materiálech, kompenzačních pomůckách a

běžném pracovním dni ve Speciálně pedagogickém centru v Moravské Třebové, které byly získány metodou řízeného rozhovoru.

1. ZRAK

„Víte co je horší než být slepý? Mít v pořádku zrak a nevidět.“

(Helena Kellerová)

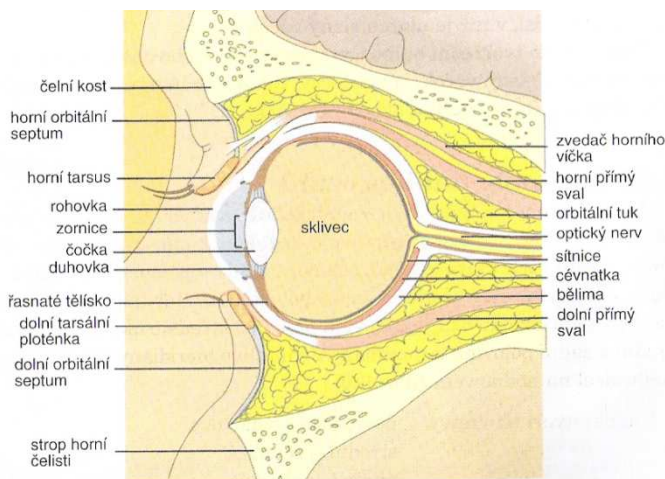
1.1 Anatomie zrakového ústrojí

Zrakovým orgánem je oko. Oko (*oculus*) je párový orgán a je složeno z oční koule (*bulbus oculi*) a přídatných orgánů (víčka, spojivky, okohybné svaly, řasy a slzné ústrojí). Zrakové ústrojí je citlivé na světelné vlny. Umožňuje vnímání barev, velikosti, světla, tvaru, pohybu, ale i vzdálenosti předmětů. Pro člověka je nejdůležitějším čidlem pro orientaci v prostoru.¹

1.1.1 Oční koule

Oční koule (*bulbus oculi*) je uložena v očníci, kterou tvoří čtyři lebeční kosti. V hrotu očníce jsou otvory spojující očníci s mozkovnou. Tudy z oka vystupuje zrakový nerv a žíly a vstupuje tepna, která přivádí krev pro celé oko, a nervy pro okohybné svaly a další drobné svaly v oku. Tyto útvary spolu s okohybnými svaly a tukovou tkání, která chrání oko před nárazem na kost, vyplňují prostor

Obr. 1: Sagitální řez očním bulbem a očníci

Zdroj: AUTRATA, R., ČERNÁ, J. *Nauka o zraku*. Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. s.16

¹ MACHOVÁ, J. *Biologie člověka pro učitele*. 2. dotisk 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-7184-867-7

mezi oční koulí a očnicí.

Oční koule má jen přibližně kulovitý tvar. Předozadní rozměr, který je nejdelší se nazývá soční osa.²

Stěnu oční koule tvoří tři vrstvy, v přední části rohovka (*cornea*), v zadní části bělima (*sclera*). Střední část stěny tvoří živnatka (*uvea*), která se skládá z cévnatky (*chorioidea*), řasnatého tělíska (*corpus ciliare*) a duhovky (*iris*). Vnitřní plochu stěny bulbu pokrývá sítnice (*retina*).³

Bělima (*sclera*)

Bělima udržuje tvar oční koule a tvoří její velkou část. V přední části je průhledná rohovka, která tvoří zbývající povrch oční koule a dozadu přechází v bělimu, do které se upínají okohybné svaly. V zadní části je otvor, kterým prochází zrakový nerv.⁴

Rohovka (*cornea*)

Není prostoupena cévami. Je více vyklenutá než bělima, což je dobře patrné při pohledu z profilu. Nepravidelné zakřivení rohovky je příčinou toho, že pozorovaný předmět vidíme rozmazaný (astigmatismus). Při dotyku rohovky se automaticky vybavuje nepodmíněný reflex- sevření víček.⁵

² MACHOVÁ, 2008

³ MORAVCOVÁ, D. *Zraková terapie slabozrakých a pacientů s nízkým vizem*. 1. vyd. Praha : TRITON s.r.o. 2004. ISBN 80-7254-476-4

⁴ HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z. *Oftalmopedie texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1

⁵ MACHOVÁ, 2008

Živnatka (*uvea*)

V přední části je tvořena řasnatým tělískem a duhovkou. Vzadu přechází v cévnatku. Cévnatka (*choroidea*) obsahuje velké množství pigmentových buněk a cév. Z toho vyplývá její hnědočervená barva.

Z povrchu řasnatého tělíska (*corpus ciliare*) vystupují četné výběžky, na kterých je tenkými vlákny zavěšena čočka. Je místem, kde se tvoří komorový mok z krve protékající vlásečnicemi tělíska.

V duhovce (*iris*) se nacházejí paprscitě a kruhovitě uspořádané hladké svaly, které slouží k pohybům zornice. Tento zornicový reflex vyvolává různá intenzita světla. Centrum reflexu je ve středním mozku.⁶

Sítnice (*retina*)

Je nejdůležitější pro vidění a vnímání světla. Obsahuje zrakové buňky – tyčinky, kterých je asi 130 milionů a slouží k černobílému vidění a vidění za šera a čípky v počtu asi 7 milionů. Čípky jsou určeny k vidění za denního světla a k rozlišování barev, jsou nakupeny při zadním pólu oka, kde se nachází místo nejostřejšího vidění, které je nazýváno žlutá skvrna. Místo výstupu zrakového nervu se jmenuje slepá skvrna.⁷

1.1.2 Přídavné orgány oka

Jak ve své publikaci MUDr. Autrata, R. a MUDr. Černá, J. uvádějí, přídavné orgány oka tvoří:

oční víčka

spojivka

slzné ústrojíokohybné svaly⁸

⁶ MACHOVÁ, 2008

⁷ HAMADOVÁ, 2007

⁸⁸ AUTRTA, R., ČERNÁ, J.: *Nauka o zraku*. 1. vyd. – dotisk, Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. ISBN 80-7013-362-7

Oční víčka (*palpebrae*)

Rozlišujeme na horní a dolní. Jejich funkcí je chránit oko před poraněním, oslněním a nečistotami, s tím pomáhají také řasy (*ciliae*), které vyrůstají z okrajů víček, zde mají své místo také mazové a hlenové žlázy. Místem, kde se víčka střetávají, je vnitřní a zevní koutek.

Oční víčka tvoří jemná kůžička s podkožím a na zadní ploše víčková spojivka. Místo, kde se spojuje kůže se spojivkou, se nazývá margo. Pod kůží je kruhovitý oční sval- svěrač víček. Jeho svalová vlákna probíhají rovnoběžně s okrajem a slouží k zužování oční štěrbin.

Spojivka (*conjunctiva*)

Spojivku tvoří tenká průhledná blána, která pokrývá vnitřní plochu víček. Nahoře a dole přechází dvěma hlubokými záhyby na přední stranu bulbu, kde pokrývá bělimu a zároveň se upíná na limbu rohovky. Spojivkový vak je krytý spojivkou a nachází se mezi přední částí oka a víčky.

Slzný aparát

Má dvě části: slzovodnou a slzotvornou

Slzy produkuje slzná žláza, která je tvořena částí orbitální a částí palpebrální. Nachází se při horním zevním okraji očnice. Slzy se odtud dostávají pomocí vývodů do spojivkového vaku. Slzy společně s hlenem tvoří ochranný povlak oka. Slzovodné ústrojí začíná na okraji víček, kde se nachází slzné body (*puncta lacrimalia*). Poté, co slzné body nasají slzy, jsou odváděny slznými kanálky (*canaliculi lacrimales*) do slzného váčku (*saccus lacrimalis*) a odtud

následně odtékají slzovodem (*ductus nasolacrimalis*) do dolního nosního průduchu. Jestliže je oko zdravé, tak za den vytvoří asi 1g slz.⁹

Okohybné svaly

Zajišťují pohyb očí a jejich dokonalou souhru. Okohybné svaly dělíme na šikmé a přímé. Na každém oku jsou dva šikmé svaly (horní šikmý sval- *m. obliquus superior*, dolní šikmý sval- *m. obliquus inferior*) a čtyři přímé svaly (horní přímý sval- *m. rectus superior*, vnitřní přímý sval- *m. rectus internus*, dolní přímý sval- *m. rectus inferior*).¹⁰

Začátek svalů je při hrotu očníce a jsou upnuty na oční kouli. Svaly oční koulí hýbají tak, aby se sledovaný obraz promítl na sítnici v místě žluté skvrny. Pokud souhra očí nefunguje, objevuje se šilhání (*strabismus*).¹¹

⁹ AUSRARA, 2006

¹⁰ AUSRATA, 2006

¹¹ MACHOVÁ, 2008

1.2 Zrakové vady

1.2.1 Etiologie zrakových vad

„Jelikož neexistují žádné oficiální statistiky, odhaduje se, že v České republice je kolem 60 000 až 100 000 zrakově postižených osob, z toho asi 10% je osob nevidomých.“¹²

Do očních vad neřadíme pouze choroby očního bulvu, ale i choroby zrakové dráhy, zrakového nervu, očních víček, slzného ústrojí a okohybného aparátu.¹³

Zrakové vady dělíme především podle doby vzniku, proto hovoříme o příčinách:

- Prenatálních
- Perinatálních
- Postnatálních
- Získaných

Z oftalmologického hlediska můžeme tedy hovořit o vadách vrozených, dědičných a vadách získaných v průběhu života.

Vrozené vady

Způsobují je patologické škodliviny, které mají za následek různé vývojové anomálie oka. Jejich projev záleží na více faktorech: věk a zdravotní stav matky, druh škodlivin atd. Ve většině případů také záleží na tom, v jakém stádiu embryonálního vývoje je oko zasaženo. Čím dříve, tím je porucha závažnější.¹⁴

¹² HAMADOVÁ, 2007, s. 24

¹³ AUTRATA, 2006

¹⁴ HAMADOVÁ, 2007

Hlavní skupiny příčin:

- Exogenní vlivy – chemické látky, vlivy mechanické a fyzikální způsobují např. vrozený šedý zákal, anoftalmus, retinopatii nedonošených
- Endogenní (dědičné) příčiny- sem patří např. konkomitující šilhání, albinismus, těžká krátkozrakost, astigmatismus, aj.¹⁵

Lékaři se shodují, že se v posledních letech mění spektrum zrakových vad. Vlivem stále silnějšího negativního vlivu životního prostředí roste počet vad vrozených a dědičných a ubývá chorob infekčních.¹⁶

Získané vady

Jejich vznik bývá často důsledkem chorob, jako jsou tuberkulóza, diabetes, angína, roztroušená skleróza atd. Příčinou poklesu zrakové ostrosti bývá skleróza oční čočky, která se objevuje po 45. roce věku. Další nebezpečí představují také úrazy, které vedou často ke ztrátě zraku, ale ve velké převaze spíše dochází k poranění pouze jednoho oka.¹⁷

1.2.2 Skupiny zrakových vad dětského věku

Tupozrakost (*amblyopie*) a Šilhavost (*strabismus*)

Jsou vadou zraku v dětském věku. Takto postižené děti tvoří nepočtenější skupinu. Tyto vady se řadí do poruch binokulárního vidění.

Při **Tupozrakosti** dochází k zásadnímu snížení zrakové ostrosti jednoho oka. Poté je obraz hůře vidícího oka potlačován a následně je oko

¹⁵ HAMADOVÁ, 2007

¹⁶ OLÁH, Z. *Oční lékařstvo*. In HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z.: *Oftalmopedie texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1

¹⁷ HAMADOVÁ, 2007

pomalou vyřazováno z činnosti, je oslabováno, uhýbá ze svého směru a poté se stane tupozrakým. Náprava trvá dlouhý čas, a proto je dobré s ní začít co nejdříve.

U **Šilhavosti** se jedná o poruchu rovnovážného postavení očí. Oči nehledí rovnoběžně, ale dochází k vidění dvojitého obrazu. Tento jev je rušivý, proto většinou dojde k potlačení jednoho z obrazů a oko se může stát tupozrakým. Při šilhání bývají poškozené oční svaly, je tedy možná i operace.¹⁸

Slabozrakost

Děti slabozraké tvoří další velkou početní skupinu. Souhrnně se takto označuje snížená zraková ostrost různého původu.

Příčiny:

- těžší formy astigmatismu
- refrakční poruchy vyššího stupně
- oční zákal

Pro slabozrakost je typická snížená zraková ostrost na obou očích a je zde omezení vizuálních možností i s brýlovou korekcí. Jedná se o orgánovou poruchu zraku, při které dochází ke snížení, nebo zkreslující činnosti analyzátoru očí. Poškozeny mohou být zrakové dráhy, zrakové centrum, zevní i vnitřní oko. Porucha může způsobit potíže v běžném životě. K odstranění nebo zmírnění následků napomáhají kromě brýlí také specifické pomůcky¹⁹.

Vady refrakce

Krátkozrakost (*myopie*), dalekozrakost (*hypermetropie*), astigmatismus, se mohou vyskytovat samostatně nebo jako součást očních chorob. Jde o vady

¹⁸ KEBLOVÁ, A.: *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha : Septima, s.r.o., 2001. ISBN 80-7216-191-1

¹⁹ KEBLOVÁ, 2001

lomivosti světelných paprsků v oku. Obvykle se provádí korekce za pomoci brýlí či kontaktních čoček.

Důsledkem vady těžké refrakce je výpadek či zúžení zorného pole, nebo snížená zraková ostrost. Těžkou dalekozrakost, krátkozrakost a astigmatismus provází také katarakta, odchlípení sítnice, hemeralopie (šeroslepost), barvoslepost, a další.²⁰

Retinopatie nedonošených (ROP)

Ve vyspělých zemích je na přední příčce příčin slepoty dětí. Týká se předčasně narozených dětí, které jsou v inkubátoru s vysokým přívodem kyslíku. Velmi často se naráží na souvislost mezi porodní váhou 1500g a pod 28. týden gestačního věku. U těchto dětí je nedokončená vaskularizace sítnice a při vysazení kyslíku nastává krvácení v sítnici a sklivci. Hojení nastává s tvorbou vaziva. To je příčinou odchlípení sítnice a ztrátou vidění. ROP má pět stupňů od lehké slabozrakosti až po úplnou slepotu.²¹

Nystagmus

Je další zrakovou vadou a projevuje se jako bezděčné záškuby očí. Při této poruše mají děti problém zejména se čtením, protože se jim text stále hýbe před očima.²²

Barvoslepost (*daltonismus*)

Porušena je schopnost rozlišovat a vnímat barvy. Může být částečná, přičemž je narušeno vnímání červené a zelené barvy nebo vnímání modré a

²⁰ KEBLOVÁ, 2001

²¹ HAMADOVÁ, 2007

²² KEBLOVÁ, 2001

žluté, ale to je méně obvyklé. O úplné barvosleposti se hovoří, jestliže je vidění pouze od bílé přes odstíny šedi po černou. Barvoslepost někdy provází nystagmus a snížená zraková ostrost.

Šeroslepost (*hemeralopie*)

Neschopnost vidění za tmy a šera nebo snížená schopnost se adaptovat ve tmě.

Šedý zákal (*katarakta*)

Je důsledkem degenerace a odumírání buněk čočky. Zraková ostrost je různě snížena. Při šedém zákalu může dojít k poruše závěsného aparátu čočky.

Světloplachost (*albinismus*)

V duhovce oka a v sítnici je nedostatek nebo dokonce úplná nepřítomnost pigmentu. V důsledku toho není duhovka schopna clonit světlo a oslněná sítnice přijímá zkreslené informace.

Degenerativní změny na sítnici

Vyznačuje se zúžením zorného pole, jedná se o trubcové vidění a častý je i pokles centrálního vidění. Patří sem též tzv. pigmentóza, která je charakteristická hrubými výpadky zorného pole. Takto postiženým dětem se velmi obtížně čte, mají potíže s vnímáním okolí.²³

²³ KEBLOVÁ, 2001

Zelený zákal (*glaukom*)

Při zanedbané léčbě se vyskytuje zvýšený nitrooční tlak, který vede k znehodnocení struktur oka. V zorném poli jsou výpadky, ale zraková ostrost je zachována.

Odumírání zrakového nervu, poruchy zrakové dráhy

V těchto případech je poškozené zorné pole. Jedinec má problémy s orientací v prostoru, ale pohyb není nijak omezený. Může se jednat o výpadky zrakového pole v různých částech. Např. Skotom v centru zorného pole, Oboustranný výpadek dolní poloviny zorného pole, Oboustranný výpadek levých horních čtvrtin zorného pole, atd.²⁴

1.3 Kategorie zrakově postižených

Dle Keblové členíme zrakově postižené děti do skupin:

- zraková vada orgánová (slabozrakost, zbytky zraku, slepota)
- zraková vada převážně funkční (tupoizrakovost, šilhavost)²⁵

Slabozraké děti

Mají snížený zrak natolik, že i při korekci brýlemi nedokážou číst písmo běžné velikosti. Nerozeznávají detaily a obtížně rozeznávají i barvy. Vzdálené předměty nevidí vůbec. Tyto děti potřebují speciálně pedagogické metody výchovy a vzdělávání. Některé děti používají speciální technické

²⁴ KEBLOVÁ, 2001

²⁵ KEBLOVÁ, A.: *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Praha : SEPTIMA, 1996. ISBN 80-7216-051-6

pomůcky, zvětšený tisk, speciální optiku a zejména bifokální brýle, které umožňují vidění do blízka i dálky. Rozsah zorného pole a vizus méně než 1/15 je kritériem pro vzdělávání slabozrakých ve škole pro slabozraké.

Děti se zbytkem zraku

Mají vizus od 4/50 do 3/50, takže docela dobře zvládají sledování osvětlených předmětů. Zbytky zraku využívají v sociálních vztazích, ve výuce a také k orientaci v prostoru. Vyučování probíhá za pomoci dvou technik- psaní a čtení (černotiskem a Braillovým písmem). K využití zbytku zraku při výuce napomáhají kompenzační učební pomůcky. V dnešní době péči pro žáky se zbytky zraku zajišťují základní školy pro žáky se zbytky zraku nebo školy pro slabozraké.

Děti nevidomé

Úplně slepé děti nevnímají světlo, oproti tomu prakticky nevidomé děti mají světlocit zachován. Důsledkem nevidomosti je neschopnost vnímat pomocí zraku, tedy se za jeho pomoci orientovat a pohybovat v prostoru nebo zvládat grafický projev. Nevidomé děti používají ke čtení a psaní Braillovo bodové písmo. Při orientaci v prostoru využívají ostatní smysly (především sluch a hmat). Speciálně pedagogická péče pro tyto děti je zajištěna v mateřské škole a základní škole pro nevidomé.²⁶

Tupozraké děti

Snížená zraková schopnost postihuje většinou jedno oko. Důsledkem toho děti nejsou schopné vidět plasticky a perspektivně. Hlavním znakem při

²⁶ KEBLOVÁ, 1996

tupozrakosti bývá šilhaní. V rámci speciálně pedagogické péče se s dětmi cvičí neoptická a ortoptická cvičení. Pro tyto děti jsou zřízeny tzv. oční třídy v mateřských školách a ve speciálních mateřských školách, kde s nimi pracují pedagogičtí a medicínští odborníci.²⁷

²⁷ KEBLOVÁ, 1996

2. INTEGRACE

„Zařazení zrakově postiženého dítěte do mateřské nebo základní školy běžného typu vyžaduje vytvoření podmínek nejen standardních, ale i specifických, které mu zajistí především dodržování zrakové hygieny, samostatný pohyb a dobrou orientaci.“²⁸

Podle Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) je integrované vzdělávání zajišťováno formou:

- Individuální integrace
 - v běžné škole (je upřednostňováno, pokud má škola podmínky)
 - ve speciální škole pro jiné postižení
- Skupinové integrace
 - ve třídě či oddělení běžné školy
 - ve třídě či oddělení speciální školy
- Vzdělávání v samostatné škole pro žáky se zdravotním postižením (speciální škola)
- Kombinací všech tří forem²⁹

Jako všechny děti, tak i děti se zrakovým postižením mají právo si vybrat mezi běžnou a speciální školou. Oba způsoby vzdělávání mají své pro a proti.

Pokud dítě navštěvuje speciální školu pro zrakově postižené, popř. speciální třídu pro zrakově postižené má zajištěnou speciální péči, speciálně pedagogické přístupy a speciální pomůcky.

Pokud se jedná o mateřskou školu, jde o speciální výcvik nepostižených smyslů a o rozvoj postiženého smyslu. Zejména se jedná o orientaci a pohyb v prostoru nebo prvky sebeobsluhy. Ve škole základní jde o výcvik psaní (speciální stroj pro nevidomé), také na psaní a čtení Braillova písma. V případě potřeby jde i o logopedickou péči.

²⁸ KEBLOVÁ, 1996, s. 48

²⁹ Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných

Probíhá-li vzdělávání ve speciální třídě běžných škol, dá se dobře propojit speciální výuka s výukou integrovanou.

Společné vzdělávání dětí s postižením a zdravých dětí tzv. integrace probíhá v běžných školách. Předpokládá se, že dítě nebude mít takové problémy se začlenit do společnosti, pokud vyrůstá se svými zdravými vrstevníky. Výhodou také je, že integrované dítě zůstává ve své rodině a že běžná škola je ve většině případů v místě pobytu. Pro úspěšnou integraci je důležité, aby se řešila s časovým předstihem. Musí se na ni správně připravit žák, rodina, ale i škola. Opravdu důležitá je však připravenost učitele. Ten by měl mít alespoň základní informace o specifickém vývoji zrakově postižených a o metodice jejich výuky. Nezbytnou součástí je také spolupráce učitele s příslušným speciálně pedagogickým centrem a jejich speciálním pedagogem. Ten poskytne učiteli informace o dítěti a doporučí vhodné pomůcky a materiály pro výuku. Může také zajistit spojení s odborníky ze speciální školy. Speciálně pedagogické centrum při speciální škole pro zrakově postižené pomůže učiteli s vypracováním individuálně vzdělávacího plánu.

Dalším předpokladem pro zdařilou integraci je bezproblémové přijetí postiženého dítěte spolužáky. I proto se musí kolektiv na nově příchozího spolužáka řádně připravit. Učitel musí také ohlídat, aby nevěnoval dítěti s postižením neúměrně více času než ostatním, ale zároveň nesmí dopustit, aby bylo dítě vyčleněno z kolektivu, nebo se dokonce stalo terčem agrese a posměšků.³⁰

2.1 Rodiče v procesu integrace

V dnešní době mají rodiče zrakově postižených dětí právo vybrat pro svoje dítě vzdělávání ve školách speciálních, nebo v běžných školách. Ke správnému rozhodnutí mohou rodičům pomoci psychologové, speciální pedagogové a odborníci ze speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené.

³⁰ KEBLOVÁ, 2001

Běžná škola nemá zákonnou povinnost zřakově postižené dítě přijmout. Důležitý je souhlas všech učitelů, kteří by se podíleli na integrovaném vzdělávání. Poslední slovo o umístění dítěte do běžné školy má ředitel příslušné školy.

Je třeba, aby před přijetím dítěte do školy rodiče informovali vyučující pedagogy o diagnóze, nedostatcích, specifických schopnostech a možnostech dítěte. Podpoří tím možný individuální přístup k výuce.

Rodiče by si měli předem zjistit, jestli je škola ochotna a jestli má možnost připravit pro dítě specifické podmínky (úprava interiéru třídy, nižší počet žáků atd.).

Jestliže se rodiče rozhodnou pro integrovaný způsob vzdělávání, musí si uvědomit, že jim nastanou další povinnosti a jiná časová či finanční zatížení.

Jedná-li se o děti předškolního věku je v mnoha případech nutná přítomnost matky, alespoň při specifických činnostech dítěte, se kterými rodič pomůže učitelce. Nebo na nějakou dobu jako psychická podpora dítěte.

Dále půjde zejména o zajištění dopravy (slabozraké děti docházejí nejčastěji bez doprovodu, děti se zbytky zraku a nevidomé děti jsou doprovázeny rodiči - není to podmínkou), speciálních a kompenzačních pomůcek, kontrol u odborných lékařů, které školy speciální zajišťují sami. Ale také přípravy na vyučování, zvýšenou spolupráci s vyučujícím, nebo smysluplné a rozvíjející naplnění volného času. U těchto dětí je významně prospěšná řízená hudební výchova - hra na hudební nástroj, která se často v budoucnu stane i profesí.

Povinnosti nastávají i doma. Jedná se o časově náročnější pomoc při domácí přípravě a vhodné podmínky při její realizaci. Je třeba zajistit vhodné místo na uložení sešitů, učebnic a jiných pomůcek, protože zejména bude-li dítě využívat učebnic v Braillově písmu je potřeba větší úložný prostor. Velká pozornost se musí věnovat nábytku, tedy pracovnímu stolu a židli, které musí odpovídat tělesným proporcím dítěte. Zřakově postižené děti mají totiž sklon ke špatnému držení těla. Dále se musí hlídat hygiena čtení a psaní, nebo také individuální požadavky na přisvětlení pracovní plochy. Pro tyto děti je vhodné

hlídat denní režim, aby vedle práce ve škole i doma měl své místo odpočinek, volný čas, zábava, pohyb venku i dostatečný spánek.

Zdravotní a psychický stav dítěte se může během vývoje změnit a vyžádat si přeřazení do speciální školy. Někteří rodiče nesou tento fakt nelibě a neuvědomují si, že integrované vzdělávání vzhledem ke své náročnosti nezvládne každé dítě. Pro některé děti zůstává speciální škola nadále vhodnější variantou vzdělávání.³¹

2.2 Dítě v procesu integrace

Pro zrakově postižené dítě představuje vstup do mateřské či základní školy běžného typu určitou psychickou zátěž. Jsou na ně kladeny nové požadavky v podobě nutnosti podřídit se autoritě a vyrovnat se výkonnostně ostatním spolužákům.

Jak je známo, tak na dobrém, bezproblémovém začátku hodně záleží, a proto je vhodné, aby se žák seznámil s prostředím školy ještě před samotným nástupem. Nejlépe v nepřítomnosti ostatních dětí. Učitel má na dítě více času a ono se lépe zorientuje v prostoru školy, aniž by při tom narušovalo vyučování. Když jde o školu mateřskou, je vhodné navštívit ji v době zaměstnání dětí ve škole či na hřišti. Návštěvy by se měly opakovat, aby se dítě snáze seznámilo s budoucími kamarády.

Ať už jde o školu mateřskou nebo základní přispějí tyto návštěvy k větší jistotě a sebedůvěře zrakově postiženého žáka. Samozřejmě musí být přihlédnutí k věku, míře postižení a k tomu, zda jde o přestup z jednoho typu zařízení na jiný, nebo o vstup do první třídy a podle toho také s připraveností žáka nakládat.³²

³¹ KEBLOVÁ, 1996

³² tamtéž

2.3 Spolužáci v procesu integrace

Jestli má fungovat společná výchova a vzdělávání dětí s postižením a zdravých dětí, je nesmírně důležitá práce učitele, která spočívá ve vytvoření příznivé atmosféry, kde převažuje přátelství a vzájemná tolerance. Dobré je děti nenásilnou formou dopředu připravit na příchod nového spolužáka. Měly by být seznámeny se specifiky, která jsou charakteristická pro druh a stupeň postižení integrovaného dítěte. Některé jejich chování, nápadné optické pomůcky mohou vzbuzovat nepřiměřenou pozornost a vést k posměškům. Mohou se například objevit typické zlovyky jako je třepání rukama, kývání tělem, mačkání očí, ale také grimasy a pohyby hlavou při snaze lépe vidět. V důsledku svého postižení se špatně orientují v prostoru, působí nejistě a mají omezenou manuální zručnost. Tyto, ale i jiné slovní a fyzické projevy mohou vést k odmítavému chování ostatních.

Děti se musí naučit, jak se ke zrakově postiženému spolužákovi chovat a jak s ním komunikovat. Při komunikaci jde například o neustálé informování o dění se ve třídě, představování se jmény do doby než je postižený schopný ostatní rozeznat podle hlasu. Děti by měly být připravené pomoci spolužákovi při pohybu mimo třídu, nabídnout mu správně svou paži. Kvůli bezpečnosti svého postiženého spolužáka musí striktně dodržovat pořádek v prostředí třídy (zavírat dvířka skříněk, nenechávat povalovat věci po podlaze apod.), popřípadě ho o změnách informovat. Žáci si také musí navyknout, že jejich postižený spolužák se bude v průběhu vyučování pohybovat po třídě z důvodu čtení z tabule či prohlídce názorných pomůcek. Toto chování by mělo být natolik zautomatizováno, že nebude rušit výuku. Zároveň musí pochopit, že postižený žák potřebuje mnohem více individuální pomoc učitele. V ojedinělých případech si práce s ním žádá přítomnost druhého pedagoga.

Přestože názory na informování žáků o příchodu postiženého kamaráda se různí, tak praxe dokazuje, že čím více informací o postižení mají, tím je větší pravděpodobnost přijetí. Z toho vyplývá, že informovanost všech, kterých

se integrace týká, by se rozhodně měla stát samozřejmostí.³³

O úloze učitele v procesu integrace je v této kapitole popsáno již dost, ale opakování je matka moudrosti, a proto si jeho důležitou práci ještě jednou připomeneme.

2.4 Učitel v procesu integrace

Hlavním východiskem pro integrovaný způsob výchovy a vzdělávání je získání dostatečného množství informací o specifickém vývoji daného jedince a o metodice jeho výuky. Další nezbytnou záležitostí je navázání kontaktu a těsné spolupráce s rodiči (to umožní vzájemné informování o práci žáka, popř. včasné zajištění výcviku specifických dovedností nebo pomoc při domácí přípravě) a speciálním pedagogem speciálně pedagogického centra. Ten může být učiteli nápomocen v mnoha věcech. Od poskytnutí informací o dítěti a jeho problémech plynoucích z jeho postižení, přes zajištění materiálů a pomůcek k výuce, až po pomoc při zpracování individuálního vzdělávacího plánu (IVP).

Učitel se musí seznámit s problematikou vzdělávání zrakově postižených a se zásadami, které se musí dodržovat při práci s nimi. Dále musí nastudovat množství odborné literatury, měl by absolvovat hospitaci ve speciální škole, kde se vzdělávají žáci přibližně stejného věku a stupně zrakové vady. Doporučené jsou také návštěvy odborných seminářů. Z těchto důvodů tedy vyplývá, že se nástup dítěte do běžné školy musí projednávat s dostatečným časovým předstihem.

K atmosféře ve třídě zajisté učitel přispívá způsobem, jakým integrovaného žáka klasifikuje a hodnotí. Je samozřejmostí, že učitel musí přihlížet ke zrakové vadě, ale nesmí tím snižovat požadavky na vědomosti a tím ostatní žáky podněcovat k pocitu nadřazenosti a postiženého k méněcennosti. S takovým přístupem učiteli pomůže speciální pedagog, který zajistí oblasti školní práce, ve kterých nemůže žák pracovat společně

³³ KEBLOVÁ, 1996

s ostatními (čtení a psaní Braillova písma, výcvik samostatného pohybu a orientace).

Učitelé si často kladou otázky o své schopnosti podat žákovi odpovídající péči, nebo zda nebudou ostatní spolužáci omezováni? Na tyto i jiné otázky naleznou odpověď u odborníků, v odborné literatuře z oboru oftalmopedie a nápomocné mohou být i základní metodická doporučení pro učitele běžných škol.³⁴

2.5 Základní metodická doporučení pro učitele běžných škol

2.5.1 Mateřská škola (MŠ)

Má dva hlavní úkoly v procesu speciálně pedagogického působení. Jednak rozvíjet zbylé smysly a za druhé připravit dítě na přechod do základní školy. Pro školní připravenost zrakově postižených je prvořadý nácvik specifických dovedností, který by měl být zaměřený především na:

Rozvoj zrakových funkcí (reedukace zraku)

Zrak je pro dítě důležitý zejména při poznávání prostředí, orientaci a samostatném pohybu. Z tohoto důvodu jsou, s přihlédnutím na stupeň a druh postižení, účelně cvičeny veškeré zbytky zraku.

Při cvičení zrakových funkcí je důležitý nácvik zrakové paměti a pozornosti. Pro děti zrakově postižené je zraková paměť hlavním úkolem reedukace zraku. Trochu náročnější je poté výcvik zrakové představivosti, kterou trénujeme doplňováním chybějících detailů na obrázku, dokreslováním obrázků aj.

Při různých zrakových cvičeních se samozřejmě dbá také na nácvik zrakové hygieny a na cvičení optimálního využívání optických pomůcek.

³⁴ KEBLOVÁ. 1996

U dětí se zbytky zraku, které mají zachovaný světlocit, se pracuje s prosvětlenými pomůckami, které vyvolávají zrakový reflex důležitý pro orientaci v prostředí. Tyto pomůcky by měly mít charakter hraček. Nácvik vnímání světla poté probíhá formou hry.

U dětí, které mají vyšší schopnost zrakového vnímání, by měl učitel cvičit zejména rychlost zrakového vnímání, poznávání barev (jejich jas a sytost), rozvíjet zrakové rozlišovací schopnosti a to jde dobře s pomocí barevných koleček, kostek atd.

U tupozrakých a šilhavých dětí se cvičení obohacuje např. překreslováním jednoduchých obrázků či vypichováním bodů, které jsou předkresleny na lince.

Postižené zrakové funkce se dítě musí naučit využívat i pro snazší orientaci v prostoru. Dítě je schopno si vytvořit celkový obraz, důležitý pro představu o daném prostoru, pouze pokud si spojí všechny dílčí informace. Pro každou vadu se však musí využít jiná technika výcviku. Například u dítěte s tubicovým viděním pomáhá pohyb očima/ hlavou zdola nahoru nebo zleva doprava.

Při všech činnostech je vhodné, aby učitel zapojil do aktivit i ostatní děti. Výcvik se dá pro všechny zpestřit manipulací s např. s lupou.³⁵

Rozvoj sluchového vnímání

U zrakově postižených dětí je nesmírně důležité, aby byly ostatní smysly cvičeny a byly schopné nahradit zrak. Vnímáním pomocí zbývajících smyslů se vytvářejí správné představy, rozvíjí se myšlení a řeč.

Sluch napomáhá postiženému dítěti utvářet si představy o osobách, vytvářet si k nim postoj, ale také sledovat dění ve třídě, vnímat výklad učitele, odpovědi spolužáků a je nepostradatelný pro rozvoj mobility a orientace.

Už v mateřské škole je nutné u dítěte rozvíjet sluchovou paměť a vést jej k sluchové pozornosti. Za pomoci cvičení se musí dítě naučit rozeznávat, co

³⁵ KEBLOVÁ. 1996

kdo říká, poznat osoby podle hlasu, poznat odkud přicházejí hlasy, zda jsou tiché či hlasité, jak rychle se přibližují, eliminovat šumy, ale také poznat činnosti podle charakteristických zvuků, umět zvuky rozeznat, lokalizovat a určit jejich směr. Při takovém výcviku je vhodné začít s nepohyblivým zdrojem zvuku a až posléze přejít na zdroj, který je mobilní. V první fázi výcviku by se mělo volit tiché prostředí a v další fázi přidávat na hlučnosti (doporučená jsou i cvičení v běžném prostředí parků, ulic, hromadné dopravy).

Velmi častými pomůckami jsou různé misky, vědra, plastové nádoby, plechovky, ozvučené míče, ale také rolničky, ladičky, hudební nástroje (Orffovy), cd přehrávače aj.³⁶

Rozvoj hmatového vnímání

Hmat je pro zrakově postižené nejdůležitějším smyslem, kterým poznávají vnější svět. Výcvik hmatového vnímání je zaměřen na poznávání velikosti, tvaru, vlastností (drsnot, hladkost) předmětů, poznávání jejich hmotnosti, vlhkosti a teploty. Nejprve se výcvik zaměřuje na rozeznávání různých stupňů drsnosti ploch (od drsnější k hladším).

Při výcviku hmatového vnímání je nutné vědět, že všechny části pokožky nejsou stejně citlivé, že při silném tlaku na kůži vzniká nepřesný dojem, že k vytvoření správné představy o předmětu je nutný přesný slovní popis, nebo že k přesnějšímu vnímání je lepší pomalý pohyb po kůži.

Při tzv. ohmatávání předmětu je vhodné využívat všechny druhy hmatového vnímání. Jde tedy o pasivní, aktivní a instrumentální hmatání (hmatání např. bílou holí).

Jednou z hlavních pomůcek je pískovcový stůl, který dětem slouží jako psací či kreslicí plocha a zároveň k procvičení loketních svalů, ohybače zápěstí i drobných svalů na ruce.

Ruce, které jsou důležité při hmatovém vnímání, je nezbytné ošetřovat, udržovat upravené, suché a ve vhodné teplotě. Ovšem zejména pro orientaci

³⁶ KEBLOVÁ. 1996

v prostoru se využívá také hmatu na nohou. Dítě se nechává chodit bosé po různých podlahových krytinách, ale také venku po trávě, písku či chodníku.

Před odchodem z MŠ by mělo mít dítě osvojené uchopování a držení předmětů, přendávání předmětu z ruky do ruky, poznávání předmětů a pohybování prsty.³⁷

Rozvoj čichu a chuti

Čich a chuť jsou pro zrakově postižené děti neméně důležité než ostatní smysly. Z toho také plyne, že je nutné je trénovat již v předškolním věku, aby se mohly stát plnohodnotnou součástí kompenzačního systému.

Čich zrakově postižené dítě informuje o jeho okolí (o prostředí a předmětech) a usnadňuje mu orientaci v prostoru (kde je jídelna, pekárna apod.).

Podle chuti může zase rozlišovat např. jednotlivá jídla (sladký x slaný x kyselý).

Dnes je již známo, že zrakově postižení nemají vrozeně více rozvinuty nepoškozené smysly, ale speciální výchovou a cvičením se dá dosáhnout jejich zdokonalení a proto se jejich výcviku věnuje mimořádná pozornost.

Rozvoj řeči

Řeč je důležitá zejména pro samostatnost zrakově postiženého dítěte. Stává se díky ní soběstačné. Opoždění vývoje řeči nemusí značit vadu řeči, ale může poukazovat na omezené podněty k mluvení, které jsou způsobeny nedostatkem zkušeností zprostředkovaných zrakem. A proto je důležité využít každé příležitosti ke komunikaci, rozšiřování slovní zásoby a utváření představ. Těžce zrakově postižené dítě umí často předmět pojmenovat, ale nemá vytvořenou představu o jeho podobě a tvaru, často také chybí souvislost mezi

³⁷ KEBLOVÁ. 1996

slovem a jemu odpovídající činností. Z toho plyne, že učitel musí dbát na to, aby bylo každé slovo podloženo představou o předmětu a činnosti. Nedodržení této zásady často vede k verbalismu, který se objevuje zejména u těžce zrakově postižených.

K osvojení některých pojmů může dítě využít vlastních pohybů a činností (skákat, plazit se, vzad, stranou). U pojmů, které není možné si takto osvojit, musí dojít k podrobnému popisu.³⁸

Rozvoj estetického vnímání

Nejlépe se rozvíjí při hudebních činnostech, výtvarných projevech a působením slova.

Oblast hudební činnosti a její rozvoj je zaměřen zejména na rozlišování hudebních zvuků, poslech a reprodukci písní, nápodobu zvuků přírody. Při hře na hudební nástroje se zase zlepšuje smysl pro rytmus a hudební sluch.

V oblasti hudebně pohybové nejsou tyto děti schopny vyjádřit hudbu ladným a plynulým pohybem, ale spíše jde o pohyb jednoduchý a přirozený.

Tvořivé kreslení napomáhá procvičovat okohybné svaly, rozeznávání barev a též rozvíjí představivost. Tyto představy mohou značit nedostatečnost výtvarného projevu nebo odlišnost vnímání. V takovém případě je důležité, aby se učitelka spolu se speciálním pedagogem SPC zajímali, které nedostatky jsou zapříčiněny nedostatečností získaných zrakových představ, aby je dále mohli zlepšovat.

S přihlédnutím ke stupni a druhu postižení dítě používá adekvátní pomůcky, kterými jsou např. čtvrtky formátu A4, A3, tužky a pastelky s měkkou tuhou, křídly, temperové i prstové barvy aj.

Dětem je dobré umožnit kreslení v různých polohách (vkleče, vestoje). Pro práci se zrakově postiženými je důležité volit vhodné kombinace kontrastních barev figury a pozadí. Nejvhodnější jsou žlutá na černé, bílá na černé, zelená na bílé nebo zelená na černé. U některých dětí dochází

³⁸ KEBLOVÁ. 1996

k poškození vnímání barev, nejčastěji zelené a červené. S barvami mohou pracovat i děti barvoslepé. Jednotlivé barvy se v takovém případě označují např. zářezy nebo nálepkami.

U nevidomých dětí se kreslení nahrazuje zobrazováním na speciálních kreslenkách.

Důležitou součástí výtvarné výchovy je práce s modelovací hmotou a čtení plastických obrázků.

V mateřské škole se rozvíjí grafické schopnosti a to za pomoci cviků na procvičení jemné motoriky a pohybové koordinace se zrakovou kontrolou. Grafický záznam se provádí za doprovodu mluveného slova učitele, který vyjadřuje příslušný pohyb. U nevidomých učitel pracuje s každým dítětem individuálně tak, že se postaví za dítě a provádí pohyby jeho pažemi.³⁹

Pohybové činnosti

Existuje mnoho cviků, které zvyšují tělesnou zdatnost dítěte a zároveň napomáhají odbourat úzkost, tělesnou slabost a nešikovnost, které jsou častým jevem u zrakově postižených. Dítě si naopak může vypěstovat zdravé sebevědomí.

I v tomto případě platí, že učitelka musí uplatňovat metodu individuálního přístupu, jelikož dítě nemá možnost cviky napodobovat.

Pohybová výchova má za cíl naučit dítě se pohybovat bez jakýchkoliv odlišností od ostatních. Dbá se tedy zejména na správné držení těla, samostatný běh, lezení, házení, cvičení rovnováhy a další. Vhodné je tedy hraní her, u kterých učitelka může tyto aspekty sledovat. Hry ovšem musí volit zodpovědně s přihlédnutím na rozdílnosti mezi zdravými a postiženými dětmi. Všeobecně známé je vyloučení otřesů hlavy, úderů do oka a jeho okolí a překrvení hlavy u všech stavů po odchlípení sítnice, afakií, etopií čoček a glaukomů, aniridií a myopií.

³⁹ KEBLOVÁ. 1996

V MŠ tvoří důležitou součást pohybové výchovy též výcvik prostorové orientace a samostatného pohybu. Tato cvičení se provádí v kombinaci zrakového, sluchového a hmatového vnímání. Zaměřuje se na orientaci dítěte v prostorách MŠ nebo třeba na techniku chůze po schodech.

Důkladnější výcvik provádí pedagog SPC s příslušnou kvalifikací.

Nácvik sebeobsluhy

U zrakově postižených dětí je významná výchova k samostatnosti, správnému chování a odpovědnosti. K tomu slouží výchovné působení učitelky, ale i vzor vrstevníků.

Již v MŠ se dítě učí zásadám stolování, které mu usnadní orientaci na talíři i stole.

Pro zrakově postižené dítě je obtížné sledovat, zda je upravené, jestli má čisté ruce i oděv, a proto se dítě učí ptát ostatních na čistotu svého oděvu, obličeje atd. Samozřejmostí se musí stát časté umývání rukou.

Před nástupem do ZŠ by dítě mělo bez problémů umět samostatně plnit úkoly základní osobní hygieny, pít ze šálku, čistě jíst lžičkou, samostatně se pohybovat ve známých prostorách a místech, částečně uklízet své oděvy a rozeznat jejich části, obléci se, zapínat knoflíky, vázat tkaničky u bot, uklízet a vyhledávat své hračky.

Všechny tyto návyky, které by dítě mělo získat v MŠ, jsou nezbytnou potřebou pro přechod do prvního ročníku ZŠ, proto musí být jejich cvičení nedílnou součástí výchovné práce pro každé dítě integrované v běžné mateřské škole.⁴⁰

⁴⁰ KEBLOVÁ. 1996

2.5.2 Základní škola (ZŠ)

Mezi odborníky kolují dva názory na vhodný věk zrakově postižených žáků pro vstup do ZŠ. První dávají přednost nástupu dítěte hned do 1. třídy ZŠ, kde poukazují na přestup s ostatními vrstevníky z MŠ. Druhý názor se přiklání k přípravě dítěte nejprve ve speciální škole. Zrakové postižení ovlivňuje metody výuky především v činnostech, ve kterých převažují zrakové a pohybové činnosti:

Smyslová výchova

Pokud jsou u dítěte zachovány zbytky zraku je nutné, i ve školním věku, reedukací provádět výcvik, který vede učitel podle metodických pokynů speciálního pedagoga SPC. Toto využívání zbytků zraku je prospěšné i pro rozvoj ostatních smyslů. Jelikož se výcvikem ostatních smyslů rozvíjí paměť, myšlení, řeč a vytvářejí se správné představy, tak se musí smyslová výchova nenásilnou formou prolínat všemi činnostmi. Dále se rozvíjí dovednosti získané v MŠ, avšak novými technikami.⁴¹

Tělesná výchova

Její obsah navazuje na pohybové dovednosti, které dítě získalo v předškolním věku. Rozvíjí se především všechny zdatnostní a dovednostní složky. Je doplněna o pohybové hry, reedukační cviky i prvky zdravotní tělesné výchovy.

Aby učitel mohl plnit úkoly tělesné výchovy, musí znát pohybové schopnosti a zdravotní stav každého žáka, musí rozvíjet pohybové schopnosti, výběr cviků podřídí potřebám dítěte a tělesnou výchovu zaměřit na výcvik všech analyzátorů.

⁴¹ KEBLOVÁ. 1996

Při cvičení koordinačních, kompenzačních, prostných či relaxačních cvičeních musí učitel cviky přecvičovat tak, aby si je dítě mohlo ohmatat, a zároveň je musí doprovázet slovem.

Rozhodne-li se učitel pro cvičení na nářadí, musí se s ním dítě nejprve seznámit ohmatáním, nacvičit si základní postavení, ale i správný úchop nářadí.

Učitel by se měl poradit s očním lékařem, který může upravit cviky s ohledem na celkový zdravotní stav dítěte.

Na běžných školách jsou však tyto děti z hodin tělesné výchovy často osvobozovány především kvůli nedostatečné znalosti metodiky a strachu učitelů z možného zranění.

Pracovní výchova

Je zaměřena na zvládnutí základních pracovních návyků a zručnosti pro další profesní přípravu, ale i pro praktický život.

Učitel by se měl snažit o upevnění manuálních stereotypů, které dítě povedou k samozřejmé ochraně zbytku zraku, ostatních smyslů a prevenci poranění ruky, které by vedlo k omezení citlivosti prstů.

Učitel si musí uvědomit, že zadané úkoly budou pro zrakově postižené dítě časově náročnější. Dále musí být schopen vytvořit podmínky pro bezpečnou práci, které spočívají v seznámení s okolním prostředím, umístění do vhodných světelných podmínek, udržování pořádku na pracovišti atd.

Zrakově postižení žáci jsou z hodin pracovní výchovy často uvolňováni ze stejných důvodů jako z hodin tělesné výchovy, tedy kvůli nedostatečné informovanosti učitelů o metodice výuky a obavy z úrazu.⁴²

⁴² KEBLOVÁ. 1996

Výtvarná výchova

Děti se učí realizovat své představy za pomoci různých technik (modelování, lepení, muchláž, kresba dřívkem) a materiálu (papír, hlína, modelína).

Předpokladem pro úspěšné výtvarné zpracování je dostatečné seznámení s předmětem prostřednictvím hmatu a kvalitního slovního popisu od učitele.

Výtvarná výchova slouží učiteli jako prostředek ke korigování nesprávně utvořených představ, které vyplývají z nedokonalého hmatového poznání či nedostatečné slovní instruktáže.⁴³

Hudební výchova

Metodika výuky hudební výchovy je téměř totožná s výukou žáků vidoucích. Důraz se klade na zpěv z paměti a poslech hudby.

Úkolem učitele je zajistit zvětšený tisk notového zápisu, popřípadě zajistit tento zápis na tabuli tak, aby byl dostatečně zřetelný. Pro nevidomé žáky může být alternativou Braillov notopis. Avšak jeho čtení může činit potíže, jelikož je psaný specifickým zápisem.

K celkovému rozvoji sluchové vnímavosti a k vypěstování hudebnosti velkou měrou přispívá zajištění výuky hry na hudební nástroj, kterou by měl zajišťovat odborník pro výuku zrakově postižených.

Čtení

Většina učitelů netuší, jakým písmem bude příchozí žák psát a číst, zda latinkou nebo Braillovým písmem. Mnoho slabozrakých dětí čte texty běžných učebnic jako ostatní. Umožní jim to optické pomůcky. Čtení tisku však

⁴³ KEBLOVÁ. 1996

ovlivňuje spoustu faktorů, např. velikost písma, barva tisku a podkladu, ale určitě i druh a stupeň postižení.

Pro nácvik čtení je zapotřebí, aby se dítě seznámilo s tvarem písmena v různých velikostech. Při volbě doplňkových textů by měl učitel volit jednotný typ a velikost písma. Čtení je pro dítě snazší, pokud je mezi textem a podkladem kontrast. Také se doporučuje používat umělohmotnou barevnou záložku, se kterou si dítě podkládá čtený text a tím se lépe orientuje na ploše a snáze sleduje čtené řádky.

Slabozrací žáci i žáci se zbytky zraku využívají řadu optických pomůcek, podle doporučení očního lékaře. Nejčastěji to jsou brýle, lupy stojánkové i do ruky. Optické pomůcky musí být dokonale čisté, proto se děti učí správnému zacházení s nimi.

Učitel také musí promyslet nejlepší možné umístění žáka do lavice. Žáci šeroslepí by měli mít místa s dobrým osvětlením, žáci monokulární by měli mít tabuli v zorném poli a např. v předních lavicích by měli sedět žáci s nízkým vizem do dálky, kterým by zároveň mělo být umožněno v případě potřeby si docházet k tabuli.

Nevidomí žáci budou číst i psát pomocí šestibodového Braillova písma a i přesto, že učitel v mnoha případech nezodpovídá za výuku touto technikou, musí se s metodikou seznámit.⁴⁴

Psaní

Žáci slabozrací a žáci se zbytky zraku píšou v běžných školách latinkou a to z důvodu toho, že učitelé nejsou připraveni pro výuku Braillova písma. Tímto písmem tedy píšou pouze nevidomí. Výuku dětí se zbytky zraku pouze jednou technikou často kritizují speciální pedagogové kvůli nepříznivé prognóze ztráty zraku, která následně vede k situaci, kdy jsou děti nuceny přestupovat do základních škol pro zrakově postižené právě z důvodu, že nemohou pracovat zrakem, ale zároveň neznají kompenzační techniky.

⁴⁴ KEBLOVÁ. 1996

Naučit se poté bodovému písmu někdy zabere i celý školní rok. Další nepříjemnost mohou tvořit přijímací zkoušky na střední školu pro zrakově postižené, protože latinkou již žák pracovat nemůže a bodové písmo neovládá.

Výcvik písmen latinky může být prováděn například na tabuli, kde si žák může bílou křídou obtahovat předepsaná písmena podle verbálního vedení učitele. Učitel potom vidí, kde se žák odchýlil od předlohy a může se zaměřit na odstranění těchto nedostatků. K procvičování jsou též vhodné cvičné sešity s předepsanými písmeny. Většina žáků píše do nelinkovaných sešitů formátu A4 s použitím podložky nebo se v nižších ročnících též využívají linkované listy s atypickou roztečí zvýrazněných linek.

Psací potřeby jsou nejvhodnější takové, které zanechávají dobře čitelnou stopu (měkké tužky, fixy, pera se zbroušeným hrotem).

Zrakově postižení žáci potřebují na práci více času, a proto by měl učitel dítěti poskytnout možnost dodělat si práci o přestávce nebo po výuce. Zápisy pro tyto žáky by měli být pouze stručné.

Dále se také cvičí psaní na počítačové klávesnici.

Ke zdařilé integraci je zapotřebí také vytvoření specifických podmínek v oblasti materiální a technické.⁴⁵

2.6 Základní materiálně-technické podmínky integrace

V první řadě dbají na zrakovou hygienu, umožňují samostatný pohyb a dobrou orientaci.

- vhodné osvětlení
- vhodné teplotní podmínky (18-20°C)
- zvuková pohoda (40-45 dB)

⁴⁵ KEBLOVÁ. 1996

- bezbariérové prostředí interiéru (barevné vodící lišty, zábradlí na obou stranách schodiště)
- úprava pracovního prostředí (sklopná deska lavice)
- zajištění kompenzačních pomůcek

Pro děti slabozraké a se zbytky zraku- fixy a pastelky se silnou stopou, barevné záložky, zvětšené texty, stojánky na knihy, zvětšovací lupy. Pro děti nevidomé- reliéfní obrázky, reliéfní mapy, magnetofon, kalkulačtor s hlasovým výstupem, Pichtův psací stroj a další.

Optické pomůcky: hyperokuláry (lupové brýle), turmon, prismatický monokulár, lupa do ruky, lupa stojánková, zvětšovací televizní lupa.⁴⁶

„Při volbě způsobu výchovy a vzdělávání zrakově postiženého dítěte je nutno vždy postupovat individuálně, s perspektivou dalšího začlenění každého žáka do společnosti a jeho společenského a profesního uplatnění v celém jeho dalším životě.“⁴⁷

⁴⁶ KEBLOVÁ, 1996

⁴⁷ Tamtéž, s. 56

3. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ CENTRA (SPC)

Speciálně pedagogická centra u nás vznikla na popud rodičů a přátel postižených dětí, kteří poukazovali na absenci služeb pro tyto děti od nejranějšího věku. Tento názor byl podpořen i učiteli škol, kde se děti vzdělávaly.⁴⁸

Speciálně pedagogická centra jsou instituce poskytující školní poradenské služby.⁴⁹ Tyto poradenské služby „jsou poskytovány dětem, žákům, studentům, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením“⁵⁰. A dle Pipekové je to poradenská činnost pro děti s jedním či více typy postižení, ale za předpokladu, že dominuje typ, pro které je SPC zřízeno.⁵¹

Tým pracovníků SPC se obvykle skládá ze speciálních pedagogů, sociální pracovníce a psychologa. Dle potřeby centra spolupracují i s dalšími odborníky, jakými jsou pediatři, rehabilitační pracovníci a další.⁵² Takový kolektiv zajišťuje systematickou psychologickou, speciálně pedagogickou a psychoterapeutickou práci. Poskytované služby mají komplexní charakter a koordinovaná práce těchto složek pomáhá rodičům řešit náročné životní situace spjaté s výchovou postiženého dítěte.⁵³

Činnost SPC se uskutečňuje buď návštěvami pracovníků centra ve školním či domácím prostředí, ambulantně na jednotlivých pracovištích, nebo diagnostickými pobyty.⁵⁴

⁴⁸ KUBOVÁ, L.: *Speciálně pedagogická centra*. 1. Vyd. Praha : Septima, 1995. ISBN 80-85801-42-6

⁴⁹ OPEKAROVÁ, O.: *Kapitoly z výchovného poradenství. Školní poradenské služby*. 1. Vyd. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. ISBN 978-80-86723-35-8

⁵⁰ *Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*

⁵¹ PIPEKOVÁ, J. (ed.): *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0

⁵² HAMADOVÁ, 2007

⁵³ PIPEKOVÁ, 2006

⁵⁴ HAMADOVÁ, 2007

3.1 Typologie speciálně pedagogických center

Opekarová ve své knize uvádí:

- SPC pro klienty s vadami řeči
- SPC pro klienty se zrakovým postižením
- SPC pro klienty se sluchovým postižením
- SPC pro klienty s tělesným postižením
- SPC pro klienty s mentálním postižením
- SPC pro klienty s poruchami autistického spektra
- SPC pro klienty hluchoslepé
- SPC pro klienty s kombinovanými vadami a postižením⁵⁵

3.2 Klienti SPC

Jedná se zejména o žáky s různým typem zdravotního postižení, kteří jsou vzděláváni a vychováni ve speciálních zařízeních, nebo jsou integrováni v zařízeních specializovaných na jejich typ postižení.⁵⁶

Podle Novely Vyhlášky č. 72/2005 Sb., která vešla v platnost 1. 9. 2011 „*Centrum poskytuje poradenské služby při výchově a vzdělávání žáků se zdravotním postižením, jakož i dětí s hlubokým mentálním postižením, v odůvodněných případech, zejména v pochybnostech, zda se jedná o žáka se zdravotním postižením nebo zdravotním znevýhodněním, také při výchově a vzdělávání žáků se zdravotním znevýhodněním.*“⁵⁷

Dále jde o žáky integrované ve školách, studijních skupinách či třídách, které mají upravené vzdělávací programy nebo jsou integrováni do běžných zařízení, kde se vzdělávají podle individuálního vzdělávacího plánu.⁵⁸

⁵⁵ OPEKAROVÁ, 2007

⁵⁶ OPEKAROVÁ, 2007

⁵⁷ Vyhláška č. 72/2005 Sb.

⁵⁸ OPEKAROVÁ, 2007

SPC své služby poskytují dětem od nejranějšího věku, přes povinnou školní docházku a studentům po dobu studia na střední škole, až po jedince raně dospělého věku, ale to pouze v případě nutné potřeby.⁵⁹

Jinak řečeno, své služby poskytují především postiženým dětem od tří do patnácti let věku, které jsou integrované.⁶⁰

Zmínit zde musíme také zákonné zástupce a pedagogické pracovníky, kteří tvoří velkou část klientely SPC, které jim poskytují rady pro práci s dítětem a se zařazením do vzdělávacího zařízení.

3.3 Standardní činnosti

Příloha č. 2 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. uvádí jako standardní činnosti tyto:

- *„Vyhledávání žáků se zdravotním postižením.*
- *Komplexní diagnostika žáka (speciálně pedagogická a psychologická).*
- *Tvorba plánu péče o žáka (strategie komplexní podpory žáka, pedagogicko psychologické vedení apod.).*
- *Přímá práce s žákem (individuální a skupinová).*
- *Včasná intervence.*
- *Konzultace pro zákonné zástupce, pedagogické pracovníky, školy a školská zařízení.*
- *Sociálně právní poradenství (sociální dávky, příspěvky apod.)*
- *Krizová intervence.*
- *Metodická činnost pro zákonné zástupce, pedagogy (podpora při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu).*
- *Kariérové poradenství pro žáky se zdravotním postižením.*
- *Zapůjčování odborné literatury.*

⁵⁹ PIPEKOVÁ, 2006

⁶⁰ FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L., RŮŽIČKOVÁ, V.: *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. Vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5

- *Zapůjčování rehabilitačních a kompenzačních pomůcek podle potřeb žáků.*
- *Ucelená rehabilitace pedagogicko-psychologickými prostředky.*
- *Pomoc při integraci žáků se zdravotním postižením do mateřských, základních a středních škol, instruktáž a úprava prostředí.*
- *Všestranná podpora optimálního psychomotorického a sociálního vývoje žáků se zdravotním postižením v duchu tzv. ucelené rehabilitace (využívání prostředků pedagogicko psychologických, léčebných, sociálních a pracovních), tj. zajištění komplexní péče zaměřené nejen na žáka s postižením, ale na celou jeho rodinu.*
- *Vedení dokumentace centra a příprava dokumentů pro správní řízení.*
- *Koordinace činností s poradenskými pracovníky škol, s poradnami a středisky výchovné péče.*
- *Zpracování návrhů k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.*
- *Zpracování návrhů individuálních vzdělávacích plánů.*
- *Tvorba, návrhy a nabídka speciálních pomůcek podle individuálních potřeb žáků.*⁶¹

3.4 Základní úkoly

Opekarová ve své publikaci uvádí tři základní úkoly:

V první řadě jde o zajištění připravenosti postižených žáků na povinnou školní docházku a o zajištění speciálních vzdělávacích potřeb jednak žáků se zdravotním znevýhodněním a také žáků se zdravotním postižením. Dále zajišťuje podklady pro integraci a další vzdělávací opatření dle potřeby, pro jejich zařazení popřípadě přeřazení do škol a školských zařízení.⁶²

⁶¹ Vyhláška č. 72/2005 Sb.

⁶² OPEKAROVÁ, 2007

Hamadová má tyto úkoly rozšířeny např. ještě o:

- Odbornou péči integrovaným žákům.
- Psychologické a speciálně pedagogické poradenství,
- a metodické poradenství škole, pedagogům a zákonným zástupcům.⁶³

⁶³ HAMADOVÁ, 2007

4. SPC PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ

Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené jsou zřizována jako specializovaná poradenská pracoviště při MŠ a ZŠ pro zrakově postižené.⁶⁴

Tato SPC navazují na činnost středisek rané péče a své služby tedy poskytují zrakově postiženým dětem a mládeži od počátku školního vzdělávání až po jeho ukončení, jejich zákonným zástupcům a školským pedagogickým pracovníkům.⁶⁵

Speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené pomáhají rodinám, jejichž dítě je integrované v běžné škole, řešit problémy, které jsou spojené s integrovaným způsobem výuky. Učitelům těchto škol poskytují odbornou metodickou pomoc, pomáhají zajišťovat speciální pomůcky a přístroje potřebné pro výuku. Ale v první řadě poskytují podpůrné sociální služby integrovaným žákům. K těm patří čtení a psaní Braillova písma, pohyb a orientace, prvky sebeobsluhy, speciálně smyslová výchova a další. Práce probíhá buď ve třídě, nebo v kabinetu a to během výuky nebo po ní.⁶⁶

Dále speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené zpracovávají odborné posudky a napomáhají u tvorby individuálně vzdělávacího plánu pro zrakově postižené žáky. Na základě těchto speciálně individuálních plánů škola zajišťuje vhodné podmínky pro výuku, může například snížit počet žáků ve třídě a učitelé poskytnout více času pro individuální pomoc při výuce.⁶⁷

K dobrému zvládnutí vlastní práce pracovníků SPC, tedy speciálních pedagogů, psychologů a sociálních pracovníků, pomáhá i řada dalších odborníků, kterými jsou pediatři, oční lékaři, rehabilitační pracovníci, instruktoři prostorové orientace a další.⁶⁸

Tato síť speciálně pedagogických center pro zrakově postižené je schopna zabezpečit péči na území celé republiky.⁶⁹

(Adresář SPC pro zrakově postižené je uveden v Příloze A)

⁶⁴ KEBLOVÁ, 1996

⁶⁵ HAMADOVÁ, 2007

⁶⁶ KUBOVÁ, 1995

⁶⁷ PIPEKOVÁ, 2006

⁶⁸ KUBOVÁ, 1995

⁶⁹ PIPEKOVÁ, 2006

4.1 Standardní činnosti

V příloze č. 2 vyhlášky č. 72/2005 Sb. jsou uvedeny standardní činnosti speciální, které upravují činnost speciálně pedagogických center pro zrakově postižené, které poskytují tyto činnosti jednak zrakově postiženým žákům, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením vzdělávajícím tyto žáky. Těmito činnostmi tedy jsou

- *„výcvik specifických činností u zrakově postiženého žáka a nácvik používání kompenzačních pomůcek*
- *smyslová výchova zrakově postiženého žáka*
- *rozvoj zrakových funkcí, zraková stimulace*
- *propedeutika čtení a psaní bodového písma*
- *propedeutika čtení a psaní zvětšeného černotisku, grafomotorické cviky*
- *metodická činnost a příprava ke čtení a psaní zvětšeného černotisku*
- *tyflografika*
- *nácvik podpisu*
- *zraková hygiena*
- *rozvoj matematických představ*
- *rozvoj estetického vnímání zrakově postiženého žáka*
- *nácvik orientace a samostatného pohybu zrakově postiženého žáka, nácvik sebeobsluhy*
- *práce se speciálními pomůckami*
- *informace o didaktických pomůckách pro zrakově postiženého žáka, zvukové a audiovizuální pomůcky*
- *sociálně rehabilitační program*
- *koordinace setkání zákonných zástupců a pedagogických pracovníků vzdělávajících zrakově postižené žáky*
- *metodické vedení asistentů pedagogů, kteří pracují se zrakově postiženými žáky*

*Všechna témata jsou spojena s nácvikem práce s vhodnými kompenzačními pomůckami podle věku žáka, typu a stupně postižení.*⁷⁰

⁷⁰ Vyhláška č. 72/2005 Sb.

5. SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ CENTRUM PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ V MORAVSKÉ TŘEBOVÉ

Podklady pro praktickou část byly zpracovány podle informací získaných během řízeného rozhovoru (otázky k řízenému rozhovoru jsou připojené jako Příloha B), konzultací s vedoucím speciálně pedagogického centra a z webových stránek Speciální základní školy, mateřské školy a praktické školy Moravská Třebová.

5.1 Charakteristika SPC v Moravské Třebové

Toto SPC je zřízeno při Speciální základní škole, mateřské škole a praktické škole Moravská Třebová (Komenského 287, 571 01 Moravská Třebová).

Centrum zabezpečuje potřeby zrakově postižených a klientů s kombinovanou vadou na území celého Pardubického kraje.

Centrum se při své činnosti řídí zákony, vyhláškami, pokyny MŠMT ČR, metodickými materiály a nařízeními Pardubického kraje, které jsou určeny pro práci SPC.

Spolupracuje i s dalšími pracovišti kraje. Např. s pedagogicko psychologickými poradnami, odborem školství mládeže a sportu krajského úřadu, odborem sociální péče městských úřadů atd.

Škola, při které je SPC zřízeno, zabezpečuje centrum po stránce zařízení. SPC dále disponuje optickými a diagnostickými pomůckami, které pořizuje z prostředků MŠMT ČR a KrÚ Pardubického kraje, a které zapůjčuje svým klientům.

Centrum má svůj samostatný vchod, kancelář psychologa a speciálních pedagogů, kde je uložena evidence klientů. Samostatný vchod i ostatní prostory jsou situovány tak, aby nenarušovaly chod školy.

Činnost centra přesto ve velké míře probíhá ve školách a rodinách klientů v celém Pardubickém kraji.⁷¹

5.2 Služby speciálně pedagogického centra

SPC poskytuje služby v souladu s vyhláškou č.116/2011 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Vše je cíleno převážně na zrakové vady a jejich kombinace s ostatními vadami. K tomu funguje možnost psychologických nebo speciálně pedagogických vyšetření u klientů, kteří si zvolí SPC jako jedno z možných poradenských pracovišť.

Konkrétně jde o nabídku těchto služeb:

Dětem, žákům, studentům

- individuální vyučování
- letní rekondiční a víkendové pobyty pro děti i rodiče
- zajištění vhodných pomůcek (dlouhodobých výpůjček a vyzkoušení), učebních pomůcek a didaktických hraček
- zvětšování učebnic a učebních textů
- pomoc při prostorové orientaci

Rodinám

- psychologické vyšetření
- sociálně právní poradenství
- speciálně pedagogickou diagnostiku
- konzultace v otázkách profesní orientace

Školám

- metodická pomoc a konzultace
- doporučení kompenzačních pomůcek

⁷¹ <http://www.specmt.com/index.php/koncepce>

- poskytování odborných materiálů
- zajišťování přednášek a seminářů
- pomoc s tvorbou IVP⁷²

5.3 Personál SPC v Moravské Třebové

Personál tvoří šest speciálních pedagogů, jejichž pracovní náplní je

- provádět speciálně pedagogické diagnostiky dětí předškolního a školního věku se zrakovou vadou,
- provádět speciálně pedagogické diagnostiky se zaměřením na děti předškolního věku,
- vytvářet individuální pracovní plány klientům SPC - převážně MŠ,
- metodické vedení učitelů klientů SPC,
- konzultovat s rodiči klientů otázky týkající se školní úspěšnosti i výchovných problémů,
- názorné předvádění rodičům kompenzační a reedukační činnosti,
- zabezpečovat speciálně pedagogickou diagnostiku a činnost ve speciální MŠ,
- provádět kineziologickou terapii u dětí Speciální školy,
- o své práci vést pedagogickou dokumentaci,
- zajišťovat didaktický materiál pro speciálně pedagogickou činnost,
- sledovat odbornou literaturu, účastnit se odborných seminářů,
- podílet se na osvětové činnosti pro odbornou i laickou veřejnost,
- sledovat integrované zřetelně postižené děti a poskytovat jim podporu,

dále v centru také působí psycholožka, která pracuje na 1/2 úvazku. Její pracovní náplň vychází z práce v SPC. Poskytuje tedy psychologické služby dětem a rodičům, kteří si zvolí SPC jako jedno z poradenských zařízení a poskytuje psychologické služby dle aktuální potřeby klientům dlouhodobě vedeným. Sociální pracovníce v tomto SPC nepůsobí.

⁷² <http://www.specmt.com/index.php/koncepce>

Centrum spolupracuje i s dalšími odborníky a speciálně pedagogickými centry. Tato spolupráce s dalšími subjekty, které vstupují do péče o klienta, probíhá vždy v návaznosti na konkrétní situaci.

Administrativní činnost pracovníků SPC spočívá ve vedení dokumentace každého klienta v souladu s vyhláškou. K tomu vypracovávají podklady pro orgány státní správy, pro subjekty, se kterými spolupracují. Jejich povinností je vést materiály vyplývající z jejich pracovního zařazení. To jsou např. plány činnosti na určité období (Plán práce pro školní rok 2011/2012 je uveden jako Příloha C), zápisy z porad apod., podklady pro klienty. Dále vedou písemné záznamy o jednáních s ostatními subjekty.

5.4 Klienti SPC v Moravské Třebové

Průměrně se pohybuje počet dlouhodobě vedených zrakově postižených klientů s různým stupněm postižení a kombinací vad mezi šedesáti pěti až sedmdesáti pěti ročně. K tomu přibližně dvacet pět až třicet pět klientů, kteří si zvolí SPC jako jedno z poradenských pracovišť.

Z toho je pouze jeden klient přímo z Moravské Třebové. Místo nejvzdálenějšího dojezdu za klientem je v Pardubicích (mapa Pardubického kraje se zakreslenými dojezdovými místy ostatních klientů je uveden jako Příloha D)

Všichni klienti využívají černotisk, protože u kombinovaných postižení je mentální handicap tak velký, že výuku Braillova písma ani prostorové orientace nelze efektivně provádět. Klienti se zachovalým intelektem se pohybují v pásmu různých stupňů slabozrakosti nebo mají poruchu binokulárního vidění. V současné době platí (alespoň v SPC v Moravské Třebové), že těžké zrakové vady se ve většině případů vyskytují v kombinaci a jsou často na podkladě DMO (dětské mozkové obrny), a že pouze „izolovaných“ zrakových vad, které nelze korigovat do normy je stále méně. Počet dětí s poruchou binokulárního vidění se pohybuje kolem 10-15%. Toto číslo kolísá v návaznosti na úspěšnost léčby a na tom zda se povede zachytit

takové dítě již v MŠ, v pozdějším věku s ním SPC většinou už do kontaktu nepřijdeme.

Spolupráce s rodiči začíná tím, že se rodič obrátí přímo na SPC v Moravské Třebové, ale častěji proběhne speciálně pedagogická intervence ve škole, která se poté obrátí na SPC se žádostí o pomoc nebo radu. V případě, že se ukáže oprávněnost požadavku, je rodičům předána žádost o spolupráci a po jejím vyplnění začíná spolupráce. V případě, že rodič žádost nevyplní, SPC nemůže další činnost vykonávat. V naprosté většině případů však rodič o spolupráci projeví zájem a ta následně probíhá bez problémů. Někdy je třeba rodiče poněkud držet při zemi ve smyslu podpůrných opatření, která jsou pro jejich děti potřebná a vhodná. Rodiče mají dost často „zaručené“ informace od známých, z médií a podobně, které jsou buď úplně mylné nebo je skutečnost a situace dítěte či rodičů poněkud jiná. Pokud se jedná o rodiče, se kterými probíhá spolupráce déle a kde je již vybudován určitý vztah, většinou není problém uvést záležitosti na pravou míru.

Větším problémem je, že se stále častěji vyskytují rodiče nekritičtí a velmi protektivní, kteří vyžadují po ostatních subjektech automaticky 100% podporu a očekávají, že veškerá péče půjde pouze ze strany ostatních a oni, že ji budou pouze doplňovat. Neuvědomují si, že úspěšná integrace stojí v první řadě na nich a na komplexní spolupráci. Navíc si velmi těžko uvědomují a přiznávají, že jejich dítě má určitý větší nebo menší handicap, se kterým se bude s největší pravděpodobností lépe či hůře potýkat celý život, a že ve většině případů i přes veškerou péči nemá „stejnou startovní čáru“ jako jeho vrstevníci. Potom jsou rozčarování z toho, že studijní výsledky nejsou takové, jaké by si představovali, a že střední škola nebo studijní obor, který si pro své dítě vysnili, je pro něj nedosažitelný. S takovými rodiči je nutné komunikovat obzvláště intenzivně, ale také velmi diplomaticky, aby pak dítě celý život netrpělo sny svých rodičů.

5.5 Učební materiály a kompenzační pomůcky

V případě, že SPC vlastní klientem požadovanou pomůcku nebo materiál, tak si ji klient v SPC vyzkouší a v případě, že vyhovuje, sepíše SPC s klientem smlouvu o zapůjčení a požadovanou věc zapůjčí. V případě, že věc SPC nevlastní, buď zařídí vyzkoušení u klientů, kteří ji mají nebo v Tyflopomůckách či přímo u distributora nebo výrobce. Klient si poté pomůcku vyzkouší a následně půjčí nebo zakoupí. S učebními nebo metodickými pomůckami je to obdobné. SPC je schopné zapůjčit upravené texty nebo celé učebnice v digitální formě, problém je, že jsou to texty starší a nové nevznikají. V této oblasti celkem dobře funguje spolupráce s ostatními centry. SPC píše klientům doporučení v případě, že uplatňují příspěvek ČSSZ (Česká správa sociálního zabezpečení).

5.6 Běžný pracovní den v SPC Moravská Třebová

Lze říci, že jsou dva typy pracovních dnů, což vychází z filozofie práce SPC, tedy co nejvíce činností provádět v terénu.

První typ by se dal nazvat jako den výjezdů

- Ráno po příchodu do kanceláře se kontroluje, zda nejsou nějaké vzkazy týkající se výjezdů (např. jejich zrušení) a podle plánu se vyráží do terénu za klientem. Ve většině případů se jedná o návštěvu školského zařízení, které dítě navštěvuje. Tam podle aktuální potřeby a stavu probíhají konzultace s pedagogy, pozorování ve vyučování, práce s dítětem, individuální vyučování, diagnostika apod. Často dochází také ke konzultacím s rodiči, doma nebo ve škole a k jednání s orgány státní správy i ostatními subjekty, které jsou do péče o handicapované dítě zapojeny. V případě, že jde pouze o konzultační návštěvy nebo krátká jednání je možné navštívit i několik klientů během jedné cesty.

Druhým typem je tzv. kancelářský den

- Tyto dny se dále dělí ještě na dva typy. Jeden je konzultační, kdy do SPC přijíždí klienti, se kterými se pracuje přímo v SPC. A druhý administrativní. V případě, že se jedná o administrativní den, tak je práce věnována dokumentaci, zprávám, agendě související s provozem SPC apod.

ZÁVĚR

Hlavním cílem bakalářské práce bylo seznámit veřejnost s činností speciálně pedagogických center pro zrakově postižené. Konkrétně se tato práce zaměřila na činnost Speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené v Moravské Třebové.

Cíle bylo dosaženo výzkumnou metodou řízeného rozhovoru, který byl proveden s vedoucím pracovníkem Speciálně pedagogického centra pro zrakově postižené v Moravské Třebové, a který poskytl cenné informace pro zpracování praktické části této bakalářské práce.

Jak již bylo uvedeno, zrak je nejdůležitějším smyslem pro vnímání člověka. Bohužel, i v dnešní době vyspělé medicíny, jsou mezi námi osoby se zrakovým postižením, které ovšem mají právo na stejně kvalitní vzdělání a prožití plnohodnotného života jako ostatní. S myšlenkou pomoci, především tedy zrakově postiženým dětem, žákům a studentům integrovaným do běžného typu škol, ale i jejich rodinám a učitelů, vznikla v České republice speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené. Jelikož každý jedinec je výjimečná osobnost, tak i práce s klienty speciálně pedagogických center pro zrakově postižené probíhá především individuálně a ke každému klientovi přistupuje jako k osobnosti. Avšak ve většině případů speciálně pedagogická centra pro zrakově postižené působí na rozsáhlém území jednotlivých krajů. Z tohoto důvodu je velice časově i finančně náročné zajistit dostatečnou individuální péči pro všechny klienty.

A proto by bylo vhodné, se při dalším budoucím šetření, zamyslet nad zefektivněním poskytovaných služeb těchto speciálně pedagogických center pro zrakově postižené. Jako možné řešení se nabízí rozšíření stávající sítě těchto zařízení. Tím je myšleno zlepšení jejich dostupnosti, jednak po stránce finanční, tak i co se vzdálenosti dojezdových míst týče.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AUTRTA, R., ČERNÁ, J.: *Nauka o zraku*. 1. vyd. – dotisk, Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. ISBN 80-7013-362-7

FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L., RŮŽIČKOVÁ, V.: *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. Vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5

HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z.: *Oftalmopedie texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1

KEBLOVÁ, A.: *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Praha : SEPTIMA, 1996. ISBN 80-7216-051-6

KEBLOVÁ, A.: *Zrakově postižené dítě*. 1. vyd. Praha : Septima, s.r.o., 2001. ISBN 80-7216-191-1

KUBOVÁ, L.: *Speciálně pedagogická centra*. 1. Vyd. Praha : Septima, 1995. ISBN 80-85801-42-6

MACHOVÁ, J.: *Biologie člověka pro učitele*. 2. dotisk 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-7184-867-7

MORAVCOVÁ, D.: *Zraková terapie slabozrakých a pacientů s nízkým vizem*. 1. vyd. Praha : TRITON s.r.o. 2004. ISBN 80-7254-476-4

OLÁH, Z.: *Oční lékařstvo*. In HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z.: *Oftalmopedie texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1

OPEKAROVÁ, O.: *Kapitoly z výchovného poradenství. Školní poradenské služby*. 1. Vyd. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. ISBN 978-80-86723-35-8

PIPEKOVÁ, J. (ed.): *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

KELLEROVÁ, H. Citáty slavných osobností [online]. 2010 [cit. 2012-02-22].
Dostupné z WWW: http://citaty-slavnych.cz/autor/Helen_Kellerová

SPC Koncepce [online]. [cit. 2012-02-09]. Dostupné z WWW:
<http://www.specmt.com/index.php/koncepce>

Asociace pracovníků Speciálně pedagogických center [online]. 2000 – 2011
[cit. 2012-03-10]. Dostupné z WWW: <http://www.apspc.cz/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Adresář SPC pro zrakově postižené	I
Příloha B - Řízený rozhovor.....	V
Příloha C - Plán práce pro školní rok 2011 / 2012	VI
Příloha D - Dojezdová místa Pardubického kraje	VII

Příloha A - Adresář SPC pro zrakově postižené

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Nám. Míru 19

PSČ: 120 00

Město: Praha 2

Telefon: 224 252 771

222 520 269

E-mail: spc@skolazrak.cz

Odkaz: <http://www.skolazrak.cz>

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Horáčkova 1095

PSČ: 140 00

Město: Praha 4

Telefon: 241 173 406

E-mail: spc.mshorackova@email.cz

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Loretánská 19

PSČ: 100 00

Město: Praha 1

Telefon: 220 514 481

E-mail: spc.jjezka@centrum.cz

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Zachariášova 5

PSČ: 370 04

Město: České Budějovice

Telefon: 387 435 831

Fax: 387 428 765

E-mail: spccb@mybox.cz
Odkaz: <http://www.msrb.unas.cz>

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Lazaretní 25
PSČ: 312 00
Město: Plzeň
Telefon: 377 263 569
E-mail: spczrak@volny.cz

Centrum: SPC pro ZP při nem.

Adresa SPC: Tyršova 1
PSČ: 460 01
Město: Liberec 5
Telefon: 482 710 332
485 312 875
E-mail: spzs.nemocnice@seznam.cz

Centrum: SPC pro děti s vadami zraku při SŠ, ZŠ a MŠ

Adresa SPC: Šimkova 879
PSČ: 500 03
Město: Hradec Králové
Telefon: 495 518 261
E-mail: sms.spc.hk@gmail.com
Odkaz: <http://www.smsspchk.blogspot.com>

Centrum: SPC pro ZP

Adresa SPC: Komenského 287
PSČ: 571 01
Město: Moravská Třebová
Telefon: 461 310 467
E-mail: spc-mt@seznam.cz

Centrum: SPC pro ZP
Adresa SPC: Kamenomlýnská 2
PSČ: 603 00
Město: Brno
Telefon: 543 321 303
E-mail: spc@sss-ou.cz
trcalova@sss-ou.cz
Odkaz: <http://www.sss-ou.cz>

Centrum: SPC pro ZP
Adresa SPC: Nám.Přemysla Otakara 777
PSČ: 784 01
Město: Litovel
Telefon: 585 341 936
585 341 414
585 341 479
E-mail: m.spurnik@atlas.cz
spec.skola@zraklit.cz

Centrum: SPC pro ZP
Adresa SPC: Obeciny 3583
PSČ: 760 01
Město: Zlín
Telefon: 577 210 054
Fax: 577 210 054
E-mail: mszpspc@centrum.cz

Centrum: SPC pro ZP
Adresa SPC: Havlíčkova 1
PSČ: 746 01
Město: Opava
Telefon: 553 627 004

E-mail: spczrak.opava@seznam.cz

Odkaz: <http://www.zshavlickova.opava.cz>

(Zdroj: <http://www.apspc.cz/>)

Příloha B - Řízený rozhovor

1. Jaké služby vaše Speciálně pedagogické centrum (SPC) nabízí?
2. V čem spočívá administrativní činnost SPC?
3. Pracuje ve vašem SPC sociální pracovníce?
4. Co je náplní její práce?
5. Kolik ve vašem SPC pracuje speciálních pedagogů?
6. Pracovní náplň speciálního pedagoga?
7. Spolupracujete i s dalšími odborníky? (např. s logopedem, somatopedem)
8. Spolupracujete s ostatními SPC? Pokud ano, prosím uveďte v čem spolupráce spočívá.
9. Jakým způsobem zajišťujete učební materiály/kompenzační pomůcky?
10. Kolik klientů navštěvuje vaše SPC?
11. Kolik je z toho osob slabozrakých
 - osob se zbytky zraku
 - osob nevidomých
 - osob s poruchami binokulárního vidění
 - osob zrakově postižených s kombinovaným postižením
12. Kolik klientů se vzdělává černotiskem a kolik Braillovým písmem?
13. Kolik klientů je z Moravské Třebové?
14. Kam nejdále dojíždíte za klientem?
15. Jak probíhá spolupráce s rodiči?
16. Prosím popište běžný pracovní den.

Příloha C- Plán práce pro školní rok 2011 / 2012

Průběžné úkoly:

1. Evidence klientů okresů Svitavy, Ústí nad Orlicí, Pardubice, Chrudim
2. Sledování, speciálně pedagogická, psychologická diagnostika dětí integrovaných v běžných typech škol a školských zařízení ve věku od 3 do 15 let nebo po dobu školní docházky
3. Psychologická diagnostika dětí regionu Moravskotřebovska a Jevíčka (v závislosti na kapacitních možnostech psychologa SPC)
4. Poskytování podpůrných služeb klientům
5. Individuální vyučování
6. Poskytování metodické pomoci učitelům integrovaných žáků
7. Organizace odborných seminářů pro pedagogickou veřejnost – ve spolupráci s jednotlivými školskými zařízeními
8. Spolupráce s očními lékaři při vyhledávání klientů
9. Spolupráce s rodiči handicapovaných dětí, které jsou v péči SPC
10. Spolupráce se sociálními odbory městských a okresních úřadů
11. Organizace setkání klientů, jejich rodičů a odborných pracovníků
12. Publikační činnost o práci SPC v regionálním a odborném tisku
13. Účast na poradách a odborných seminářích
14. Práce v poradním sboru Pardubického kraje

Příloha D – Dojezdová místa Pardubického kraje

Klienti jsou z většiny měst Pardubického kraje a z obcí v jejich okolí, ale pro lepší orientaci a přehlednost mapy, je červeně vyznačeno pouze několik dojezdových míst.

Zdroj: vlastní

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Nikola Krásná

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: prezenční

Název práce: Činnost speciálně pedagogických center pro zrakově postižené

Rok: 2012

Počet stran: 50

Celkový počet stran příloh: 7

Počet titulů české literatury a pramenů: 13

Počet titulů zahraniční literatury: 0

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: Mgr. Jana Janková